

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

(повна назва факультету)

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

(повна назва кафедри)

Формування пунктуаційних навичок учнів початкових класів під час
вивчення елементів синтаксису

(назва теми)

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 261-м
групи

Спеціальності 013 Початкова освіта
(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта

(назва)

Адаменко Лідія Євгенівна

(ПІБ)

Керівник доцентка, к.пед.н.,

Сугейко Любов Григорівна

(наук. ступінь, вчене звання, П.І.Б.)

Рецензент доктор пед.н., доцент,
професор кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського
національного університету ім. Лесі
Українки

Вітюк В. В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПУНКТУАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1. Лінгвістичні основи формування пунктуаційних навичок у молодших школярів під час уроків української мови.....	6
1.2. Психологічні та вікові особливості дітей молодшого шкільного віку.....	12
1.3. Пунктуація як розділ мовознавства про вживання розділових знаків на письмі.....	16
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	20
2.1. Види вправ з формування пунктуаційних навичок в учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису.....	20
2.2. Дослідження рівня сформованості пунктуаційних навичок у молодших школярів на уроках української мови.....	27
2.3. Результати експериментального дослідження.....	35
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	48
Додаток А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	48
Додаток Б Конспект уроку з української мови для учнів 4 класу з теми «Види речень за метою висловлювання».....	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією із головних умов сьогодення нашого суспільства є перебудова освіти в Україні. Зумовлено це змінами в суспільно-політичному житті та засвідчено в законах України «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови, як державної». Важливим компонентом мовленнєвої освітньої галузі у Державному стандарті початкової загальної освіти, є формування навичок правопису. Одним із завдань під час вивчення мови у початковій школі є опанування елементарними вміннями правильно вживати пунктуаційні знаки, надалі це буде слугувати фундаментом для вивчення пунктуаційних норм учнями в базовій середній та профільній середній школі. Існує тісний зв'язок між вивченням одиниці синтаксису – речення та розвитком мовлення учнів. Під час вивчення речення розвивається можливість формувати навички й уміння правильно виражати, оформляти та висловлювати свої думки.

Рівень розробок, пов'язаних з проблемою вивчення пунктуації, базується на дослідженнях проблеми методики формування пунктуаційної грамотності такими лінгвістами, як: Л. Варзацька, М. Вашуленко, М. Грунський, О. Гонарук, І. Огієнко, М. Калинович; Є.Онацький, В. Чапленко, І. Ужевич, В. Перебийнос, О. Мельничук, М.Зарицький та інші.

Проаналізувавши вимоги сучасного суспільства щодо важливості пунктуаційних та комунікативних навичок під час спілкування, вдосконалення правопису початкової освіти молодших школярів, недостатньої науково-методичної розробленості проблеми формування пунктуаційних навичок учнів початкових класів, визначили вибір теми дипломної роботи.

Об'єкт дослідження – процес формування пунктуаційних навичок у молодших школярів під час вивчення теми «Речення».

Предмет дослідження – методичне забезпечення формування пунктуаційних навичок учнів під час вивчення теми «Речення».

Мета дослідження – науково обґрунтувати та практично перевірити ефективність методів та прийомів формування пунктуаційних навичок під час вивчення теми «Речення».

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати типові освітні програми та науково-методичну літературу з теми дослідження.
2. Дослідити ефективні методи та прийоми, які доцільно використовувати з метою формування пунктуаційних навичок учнів під час вивчення елементів синтаксису.
3. Узагальнити, дібрати ефективні види вправ та завдань для формування пунктуаційних навичок у 3 класі.
4. Провести експериментальне дослідження формування пунктуаційних навичок в учнів і перевірити його ефективність.

З метою реалізації поставлених завдань, ми використали наступні **методи дослідження:** теоретичні (опрацювання наукових джерел), синтез, аналіз, практичні (підбір ефективних методів та прийомів, які сприятимуть вдосконаленню пунктуаційної грамотності молодших школярів), емпіричні (аналіз отриманих результатів дослідження).

Практичне значення дослідження – дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використанні у практиці вчителів початкової школи на уроках української мови, під час написання курсових робіт, рефератів.

Базою дослідження виступив Сиваський ліцей № 1 Новотроїцької селищної ради, Херсонської області. У формуальному експерименті було залучено 27 учнів 4 – А та 4 – Б класу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі здійснено спробу теоретично розробити та експериментально перевірити ефективність вправ із формування пунктуаційних вмінь та навичок здобувачів початкової освіти на уроках української мови.

Результати дослідження були апробовані у статті(назва), опублікованій в електронному альманасу «Магістерські студії» (XXII) ХДУ – 2022.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, використаних джерел, висновків та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПУНКТУАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1 Лінгвістичні основи формування пунктуаційних навичок у молодших школярів під час уроків української мови

Початковий теоретико-практичний курс пунктуації посідає особливе місце у системі навчання молодших школярів за програмою з української мови. Це основа для подальшого розвитку пунктуаційних знань і вмінь учнів. Важливість раннього практичного ознайомлення учнів з пунктуацією залежить від того, що зосереджена увага молодших школярів до пунктуації допоможе у виконанні таких завдань:

- допомогти учням розвинути основу пунктуаційних знань і навичок;
- навчити учнів використовувати розділові знаки під час створення письмових висловлювань, щоб точно виражати свої думки та почуття.

Чим краще буде організовано навчання пунктуації в молодших класах, тим ефективнішим буде процес підвищення пунктуаційної грамотності учнів на наступному етапі навчання. Як показує шкільна практика, в початкових класах традиційно вивчаються чотири розділові знаки: крапка, знаки питання й оклику, кома. [57, с. 20].

Як показує практика під час вивчення школярами пунктуації, у школі її розглядають надто вузько (тільки у плані правопису) та вивчається відповідно разом із синтаксисом. Також вважається, що розділові знаки використовуються у реченні (тексті). Виходячи з цього положення, і в початковій школі, найчастіше, розділові знаки розглядаються тільки стосовно речення. У той же час спостереження за навчальним процесом показують, що вчитель знайомить учня не тільки з розділовими знаками, вивчення яких визначено програмою.

Однак це ознайомлення закінчується тим, що школярам повідомляється лише назва пунктуаційного знаку.

Найпоширенішим методом навчання пунктуації є спостереження за інтонацією і лише незначна частина вчителів використовує моделювання при навчанні пунктуації.

Протягом останніх років наукові дослідження з лінгводидактики зосереджені переважно на питаннях формування усного мовлення, загальної проблеми навчання української мови, розвитку мовлення, але проблема засвоєння орфографічних норм, зокрема вивчення розділових знаків у початкових класах, в середній та старшій ланках загальноосвітньої школи якщо і розглядаються, то на диво в малому обсязі, наприклад: С. Яворська «Система роботи над виробленням пунктуаційних умінь в учнів початкових класів» в школярів основної школи» [58].

У підручниках із методики навчання української мови для початкових класів робота над пунктуацією пропонується в поєднанні з вивченням синтаксису простого речення, що, на нашу думку, є позитивним аспектом лінгводидактики, досліджували це питання Л. Булаховський, А. Загнітко, І. Огієнко.

Л. Булаховський приділяючи увагу пунктуації, присвятив їй наукову розвідку «Українська пунктуація». Важливим в ній вчений вважав, що «певним правилам починають підлягати (з відмінними супроти старовини функціями) розділові знаки в письмі народів, які користуються абетками, похідними від грецької і латинської, головню, з часу, коли винайдено друк» [5, с. 60]. Дослідник слушно підкреслює, що «єдиної принципової, свідомо обраної і послідовно проведеної системи наша пунктуація (як і пунктуація всіх інших письменств) не має» [5, с. 20]. Така ситуація, уособлює в собі також і сучасну пунктуаційну систему.

Аналізуючи типової освітні програми та підручники з української мови для учнів початкових класів вказує, що учні першого класу ознайомлюються з пунктуаційними знаками (крапкою, комою, знаками оклику і питанням) та використанням їх в кінці речення тільки практично. Школярі другого класу пригадують та повторюють матеріал, отриманий під час навчання у першому класі. Учні третього класу починають узагальнювати набуті вміння та знання про пунктуаційні знаки в реченнях, окличних і неокличних, за метою висловлювання також вивчають розділові знаки при однорідних членах речення та звертаннях. У четвертому класі школярі повторюють вивчений матеріал у попередніх класах, додатково отримуючи знання про вживання коми перед сполучниками, у складних реченнях та в реченнях з однорідними членами [56, с. 52].

Увага учнів до пунктуації в основному пов'язана з вивченням синтаксичного матеріалу та виконанням пунктуаційних завдань, передбачених підручниками. У деяких випадках поняття пунктуаційної грамотності звужується. Основна увага приділяється тільки вмінню правильно розставляти розділові знаки, ігноруючи вміння «читати» розділові знаки та співвідносити їх зі змістом речення.

Сучасний етап розвитку теорії та методики навчання української мови в школі визначається переосмисленням змісту освіти на компетентнісній основі. З цим процесом пов'язано включення до обов'язкового мінімуму основної загальної освіти з української мови низки нових понять, необхідних для формування певного виду компетенцій. Функції розділових знаків – одне з таких значущих понять у розділі «Пунктуація».

Саме на основі зв'язних текстів учні повинні ознайомлюватись з неокличними і окличними реченнями та із реченнями за метою висловлювання. Робота над ними розпочинається уже під час букварного

періоду, коли школярі тільки починають читати. Щоб розпізнавати речення, школярі повинні знати, що речення має початок і кінець: починається з великої літери, а завершується відповідним до інтонації знаком – крапкою, знаком оклику, знаком питання [51, с. 122].

Вчитель на уроках української мови та читання розпочинає роботу над знайомством з реченням спочатку під час навчання грамоти у 1 класі, а потім – на уроках української мови та читання в 2, 3, та 4 класах. Зачитують речення, використовуючи при цьому відповідну інтонацію, пояснюють потребу використання розділового знаку, називають вид речення і розділовий знак, який ставиться в кінці. Така робота повинна проводитись на кожному уроці української мови та читання для вироблення формування надалі пунктуаційних вмінь та навичок.

У кожному початковому класі школярі працюють над реченнями за метою висловлювання використовуючи відповідні методи і прийоми, зокрема: методом вправ, евристичними бесідами, зіставленням і порівнянням, спостереженням над мовленнєвими явищами, аналізу і синтезу. У четвертому класі учні ознайомлюються з поняттям про однорідні члени речення та правильним розставленням коми в реченнях з однорідними членами. З цим матеріалом вони вже мали змогу зустрічатися в попередніх класах. Однорідні члени речення в молодших класах називаються перелічуванням слів. Під час засвоєння цих знань на уроках української мови учні ознайомлюються з поняттям однорідні члени речення і їх дотичними відомостями.

Однорідні члени відповідають на одне й те ж саме питання та пов'язані з одним і тим самим словом:

- 1) однорідними є усі члени речення, як головні, так і другорядні і при них можуть бути залежні слова;
- 2) однорідні члени поєднуються за допомогою інтонації та сполучників але, і (й), а;

3) за відсутності сполучників між однорідними членами ставляться коми.

Теоретичний матеріал закріплюється за допомогою аналізу речень:

- з одним рядом однорідних членів (На столі лежали сині, червоні, жовті, зелені олівці);
- з двома або більшою кількістю однорідних членів (*Ледве встала Катерина, поклонилась, вийшла мовчки з хати*);
- із підрядними словами при однорідних членах речення (*Наша країна багата зеленими лісами, безмежними полями, повними річками*), та як школярі вивчають – однорідні члени речення можуть містити в собі підрядні слова [29, с.118].

Робота над закріпленням однорідних членів речення принагідно проводиться під час опрацювання інших мовних тем. Не являється членом речення – звертання, воно не має зв'язку ні сурядними, ні підрядними реченнями, що дає змогу для виділити його пунктуаційними знаками. Поняття про звертання і його виділення розділовими знаками учні отримують у 3 класі. Передусім пропонується визначення: звертання – це словосполучення слів (або слово), що позначає того, до кого звертається одержувач. Потім йде ознайомлення з інтонаційним виділенням звертання в усному мовленні. На письмі звертання виділяється знаком оклику або комою. Під час вивчення відмінювання іменників у четвертому класі, продовжиться робота на вивченням звертання. Школярі продовжують повторювати матеріал та засвоюють знання про звертання, форма якого буде відповідати кличному відмінку в однині. Важливо дати зрозуміти, що звертання у множині виражаються називним відмінком, навести приклади і запропонувати відповідні вправи [28, с. 34].

Необхідно зазначити, що у підручнику для 3 класу М. Захарійчука «Українська мова та читання» запропоновано п'ять вправ для закріплення

вивченого про звертання і зовсім немає на використання звертання у множині, як і на виділення звертання знаком оклику. Коли для учнів четвертого класу вправи для закріплення відсутні взагалі. Враховуючи це, учитель буде сам підбирати завдання для повтору звертання, які відповідали б вимогам програми. Вчитель повинен наголошувати, що сфера вживання звертання в українській мові обмежена.

Звертання використовується в діалогічному мовленні, у публічних виступах, в епістолярному жанрі, у поетичному мовленні. В усному мовленні з гучною видільною інтонацією та особливою кличною – вимовляється звертання. Під час приймання на слух саме правильної інтонації при звертанні допоможе учням початкових класів поставити відповідний розділовий знак – кому чи знак оклику.

Пропуск розділового знака у реченнях (чи діалогічних репліках) зі звертанням є грубою помилкою. Це, зокрема, знаходження зайвої коми, неправильно виділенні межі звертання. Помилкою при виборі пунктуаційного знаку (коми чи знаку оклику) для виділення звертання, використання зайвої коми для виділення частки о при зверненні та пропущенні коми, для виділення пояснювальних слів під час їх розмежування – грубими не будуть [22, с. 90].

Для розуміння умов розставлення розділових знаків у реченнях зі звертаннями учням потрібно користуватись системою спеціальних вправ, гарно продумано та науково вмотивовану також завірену правилами, звичайно та доречно підібраними прикладами, взятими з художньої і наукової літератури, якими послуговуються учні молодших класів. Зі складним реченням у початкових класах ознайомлюються тільки практично та без ніяких теоретичних знань.

Підмет і присудок – головні члени речення, їх повторення є основою для вивчення школярами складного речення, у початковій школі вони називаються основа речення. Якщо присутня одна основа це

свідчить, що речення просте, коли присутні дві чи більше основ – речення складне. Учитель пропонує зв'язний текст, діти послідовно зачитують речення, виділяють основи і визначають типи речень – просте чи складне. Ознайомивши учнів зі сполучниками, які можуть з'єднувати прості речення, учитель автоматично полегшує школярам роботу над реченням. [10, с. 202].

Школярі під керівництвом учителя за допомогою наочності, технічних навчальних засобів запам'ятовують, що «частини складного речення (тобто прості речення, які є компонентами складного) можуть поєднуватися за допомогою слів і, а, але, щоб, коли, де, який, (яка, яке, які) та ін. Перед цими словами ставиться кома». Для закріплення слід відшукувати складні речення у запропонованому тексті, самостійно їх будувати за зразком, за малюнком чи серією малюнків, впізнавати за відповідними схемами і самим їх креслити. Ця робота не обмежиться тільки роботою на аспектних уроках, вона також проводиться й на уроках розвитку мовлення.

1.2 Психологічні та вікові особливості дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від 6 до 11 років. З початком навчання дитини в школі відбувається перехід від ігрової діяльності до навчальної як провідної діяльності молодшого шкільного віку, в якій формуються основні психічні новоутворення. Це час випробовування дитиною своїх сил, вирішення складних завдань, які постають в результаті взаємодії із зовнішнім середовищем. У дитячому організмі відбуваються якісні зміни й у психіці дитини, ускладнюється система її соціальних зв'язків, мотивів. Але найголовнішою подією цього вікового періоду є безперечно зміна соціального статусу – вступ дитини до школи. У процесі становлення людини дитина проходить кілька етапів фізичного і психічного розвитку, які створюють передумови для

формування і виховання різноманітних якостей і властивостей, розвитку її найчутливіших здібностей та інтересів (найбільш сприйнятливою). Такий підхід у вихованні значно полегшує взаєморозуміння батьків і дітей, полегшує дитині навчання та засвоєння навичок, сприяє досягненню у навчанні найкращих результатів і стимулює до подальшого саморозвитку [9, с.1].

Періодом інтенсивного інтелектуального розвитку дитини та покращення значущих особистісних якостей (самостійності, працьовитості і так далі), є молодший шкільний вік. М. Іванчук відзначав, що «розвиток дитини від моменту народження і до зрілості є формування його як члена суспільства, процес становлення як особистості. В ході формування дитини як особистості відбувається і процес розвитку її психіки, свідомості від елементарних форм відображення, властивих немовляті, до розвинених форм свідомого відображення дійсності, властивих дорослій людині» [18, с.254].

Серед основних завдань досягнення і реалізації освітньою установою основної загальноосвітньої програми початкової загальної освіти передбачається:

- використання в освітньому процесі сучасних освітніх технологій, діяльнісного підходу;
- надання учням можливості ефективної самостійної роботи.

Одним з ціннісних орієнтирів є розвиток самостійності, ініціативи та відповідальності особистості як умови її самоактуалізації. У зв'язку з цим, ключовою компетенцією молодшого школяра є навчальне уміння по-своєму підійти до вирішення складних завдань, що виникають в умовах, що змінюються:

- здатність до критичного ставлення;
- уміння правильно і самостійно організувати свою діяльність;

– уміння вільно і незалежно від суджень інших висловлювати свої думки.

Самостійність, яка ґрунтується на рефлексивних навичках, враховує індивідуальні особливості школярів і спирається на загально-навчальні вміння та навички [26, с. 1].

Портрет учня початкової школи:

- 1) допитливий, активно і зацікавлено пізнає світ;
- 2) володіє основами вміння вчитися, здатний до організації власної діяльності;
- 3) любить свій народ, свою Батьківщину;
- 4) поважає і приймає цінності сім'ї і суспільства;
- 5) готовність самостійно діяти та нести відповідальність за свої вчинки перед родиною та суспільством;
- 6) доброзичливий, вміє слухати і чути співрозмовника, аргументувати свою позицію, висловлювати свою думку;
- 7) виконує правила здорового та безпечного для себе і оточуючих способу життя [26, с. 2].

У молодшому шкільному віці формується увага. Учня молодшого шкільного віку необхідно сформувати довільну увагу для розвитку певного виду психологічного новоутворення. Ця мета має вирішальне значення для освіти. Посилюється роль словесного, смислового запам'ятовування і складається можливість усвідомлено керувати своєю пам'яттю і регулювати її прояви.

У молодшому шкільному віці у дітей також відбувається поліпшення відтворюючої уваги. Особливістю сприйняття дітей молодшого шкільного віку виявляється його тісний зв'язок з діями школяра. О. Сухомлинський вважає, що зміни в сприйнятті, в пам'яті молодших школярів є наслідком зміни мислення. Саме мислення є центральним об'єктом розвитку в даний період дитинства. Зміна

соціального життя дитини, новий рівень обов'язків позначиться на її стосунках з однолітками, вчителями, батьками, так як учні по-різному реагують на початок шкільного навчання, тому успішність їх пристосування до нового соціального статусу суттєво залежить від діяльності учителя початкових класів та підтримуючого ставлення батьків. На початку навчання дитини в школі її перше психічне новоутворення свідчить про успішний внутрішній перехід до шкільного життя [45, с. 58].

Внутрішня позиція школяра – сформоване загальне позитивне ставлення дитини до шкільного навчання, її готовність до виконання вимог педагога, визнання його авторитету. Це є ознакою, що школяр психологічно перейшов до нового вікового періоду свого розвитку – молодшого шкільного віку. Перехід дитини від дошкільного дитинства до шкільного навчання, від сімейного до системи шкільного виховання є важливим і складним процесом, що супроводжується значними анатомо-фізіологічними, психологічними змінами, новоутвореннями в її особистому розвитку, яких не було в дошкільному віці [26, с. 2-4].

Особистість молодшого школяра характеризується певною системою якостей, що належать до новоутворень особистості дитини у цей віковий період. Зокрема, на думку вчених, з'являються такі властивості, як довільність дій, внутрішній план дій, рефлексія, які певною мірою сприяють формуванню гуманістичних цінностей. Довільність внутрішній дій особистості молодшого школяра проявляється у вмінні ставити перед собою певну мету, завдання і знаходити засоби досягнення результату чи вирішення проблеми, долати перешкоди. Внутрішній план дій молодшого школяра дозволяє планувати й продумувати наперед можливий хід виконання діяльності та добирати все необхідне для цього; усно розв'язувати задачі; усно звітуватись про виконане тощо [29, с. 21].

Саме на основі цих процесів у молодших школярів розвивається самоконтроль як здатність до саморегуляції, що у свою чергу вимагає від нього, наприклад, довільного запам'ятовування чи відтворення інформації. А розв'язання різноманітних завдань вимагає від школяра усвідомлення мети дій, уміння передбачати можливість її виконання, тобто вимагає внутрішнього плану дій.

1.3 Пунктуація як розділ мовознавства про вживання розділових знаків на письмі

Дослідження пунктуації як системи вимагає визначення її місця та ролі у колі письмових мовних засобів у цілому, а також статусу відповідного розділу науки про мову в системі сучасного лінгвістичного знання, у сучасній лінгвістичній парадигмі, яка «істотно змінила стратегію у вивченні невербальних компонентів тексту та мови» і «створила необхідні умови для перегляду багатьох лінгвістичних концепцій, посилила інтерес до різних явищ», як зазначає у своїх цікавих та багато в чому новаторських дослідженнях О. Гончарук [8; 11].

Пунктуація тісно пов'язана з таким поділом української мови як синтаксис. А синтаксис (грец. *syntaxis* – складання) – розділ граматики, що вивчає речення та поєднання слів у реченні. На основі граматики розроблені російська орфографія та пунктуація. Основною одиницею пунктуації є пунктограма. Це поняття пов'язане з позначенням графічними засобами членування письмової мови на речення, речення на його частини, показу відносин між членами та частинами речення [12, с. 59].

Предметом вивчення є пунктограма. Пунктограма – правильне, відповідне правилам чи традиціям вживання розділових знаків (або його відсутність), конкретний випадок застосування пунктуаційного правила. Правильне розуміння визначення пунктограм створює наукову основу для формування пунктуаційної навички. З її допомогою школярі краще

усвідомлюють системність у вивченні пунктуації, сутність як самих правил, а й груп правил, які обслуговують ту чи іншу синтаксичну структуру; розуміють відмінність таких понять, як розділовий знак, пунктограма, пунктуаційне правило. Отже, для формування пунктуаційних навичок школярів необхідно будувати шкільний курс пунктуації з огляду поетапного вивчення і ступінчастого розгляду кожної пунктограми окремо.

Аналітичні вправи на вивчення розділових знаків в українській педагогіці для початкової школи починаються з синтаксичної роботи речень (простих, складних), членів речення, звертань, а потім переходять до розбору розділових знаків, ужитих у названих синтаксичних конструкціях. Синтетичні вправи передбачають виконання завдань на основі аналітичних вправ, а саме:

Аналітичні вправи з вивчення пунктуації у методиці викладання української мови у початкових класах розпочинаються з синтаксичної роботи речень (простих, складних), членів речення, звертань та переходять до розбору пунктуаційних знаків, що вживаються у названих синтаксичних конструкціях. Синтетичні вправи передбачають виконання завдань на основі аналітичних вправ, а саме:

- 1) поясненню присутніх пунктуаційних знаків у реченні;
- 2) пошуку помилки за відсутності пунктуаційних знаків при однорідних членах, звертанні на кінці речення та переходу від простого речення до складного;
- 3) знаходження пропусків розділових знаків і тлумачення потреби їх уживання. Відзначимо, що «синтетичні вправи можуть виконуватись і без попередніх аналітичних, але обов'язково супроводжуються внутрішньою аналітичною роботою, у процесі якої здійснюється контроль за правильністю побудови речення, поєднання слів» тощо [29, с. 21].

Аналітичні та синтетичні вправи використані під час різного етапу навчання і буде основним початком для впровадження складних завдань за допомогою другої системи вправ. Саме тому на рівні аналізу і синтезу засвоєного матеріалу та в залежності від ступеню самостійності і пізнавальної активності школярів вправи на вивчення пунктуації у 1-4 класах поділяються на відтворювальні, конструктивні, творчі.

Відтворювальні вправи (за зразком, за аналогією) полягають у спостереженні за пунктограмою тексту, їхнього аналізу з дотриманням відповідної інтонації, записуванні речення з наслідуваннями зразку, створенні аналогічного прикладу.

Конструктивні вправи передбачають побудову і реконструкцію простих (зі зверненнями, за метою висловлювання та однорідними членами) та складних речень. Конструктивні вправи проводяться з другого класу початкової школи, після часткового засвоєння певної синтаксичної та пунктуаційної відомості. Їхня мета – поглибити та закріпити набуті знання та вміння.

До них відносяться саме такі:

1. Знайти у тексті речення з вивченими розділовими знаками та пояснити їх уживання.
2. Скласти речення за метою висловлювання, записати його, правильно розставляючи розділові знаки.
3. Списати речення з однорідними членами, поставити розділові знаки, пояснити необхідність їх використання.
4. Скласти діалогічні репліки-стимули і репліки-реакції, виражені окличними й неокличними реченнями зі звертаннями, що знаходяться на їх початку, в середині та в кінці. Пояснити розділові знаки.
5. Розставити коми у запропонованому тексті, пояснити необхідність їх застосування.

6. У тексті знайти пунктуаційні помилки, пояснити уживання розділових знаків.

7. Об'єднати кілька речень в одне з однорідними членами та записати їх, пояснити пунктуаційні знаки та їхню необхідність у застосуванні.

8. Скласти речення за поданими завданнями з однорідними членами: з двома однорідними підметами; з двома (або кількома) однорідними присудками; з однорідними другорядними членами. Правильно розставити пунктуаційні знаки.

9. Скласти речення за поданими учителем схемами для засвоєння пунктуаційних норм.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1 Види вправ з формування пунктуаційних навичок в учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису

Основними умовами формування пунктуаційної навички під час вивчення елементів синтаксису є:

- 1) систематична робота над удосконаленням навички виразного читання (дотримання правильної інтонації, логічного наголосу тощо);
- 2) засвоєння синтаксичних знань, пов'язаних із пропозицією та текстом; систематичне виконання вправ, спрямованих на закріплення пунктуаційних та синтаксичних знань, пов'язаних із пропозицією та текстом;
- 3) систематична робота з виправлення граматичних та пунктуаційних помилок.

У нашому дослідженні була використана послідовність вправ, спрямованих на формування пунктуаційних навичок учнів початкових класів під час вивчення елементів синтаксису, запропоновані М.Вашуленком:

- «відновлення або побудова речень із розрізнених слів;
- поділ деформованого тексту, надрукованого без великих букв і крапок, на окремі речення;
- поступове розгортання (розширення) речень за допомогою питань;
- поступове згортання (скорочення) речень;
- об'єднання кількох речень в одне з однорідними членами;
- складання речень з конкретними завданнями;
- складання речень за схемою;

- творчі вправи» [30, с. 135-137].

Розглянемо детальніше ці види вправ:

М. Вашуленко зазначає: «Виконуючи вправу відновлення або побудови речень із розділених слів, діти встановлюють порядок розташування слів у реченні, пов'язують слова за допомогою закінчень, прийменників і сполучників. Може бути кілька варіантів таких вправ: усі слова деформованого речення подаються в потрібній формі; деякі слова подаються в початковій формі; усі слова подаються в початковій формі»[30, с.135].

Наприклад:

1. В потрібній формі:

Сонячний, день, небо, чисте, осінній, ясне.

Білка, й, припасає, гриби, зиму, на.

Стрибне, знайде, гриб, на, схопить, його, землю, зубами, тягне, й, дерево, на.

Чимало, білці, треба, горіхів, запаси, та, жолудів, грибів, восени.

Білка, куці, на, знайде, горішок, дерева, десь, і, заховає, у, шпарці, зірве.

2. Деякі слова подаються в початковій формі:

Оля, Ліда, й, піти, надумали, ліс, до.

Ішли, та, дорога, втомилися, сіли, перепочили, траву, на.

Ворожий, військо, до, міста, наближалось, одного.

Любити, як, дуже, осінь, нас, почалася, у.

Щебечуть, ластівка, метушаться, це, вони, хвилюватися, у, дальню, зібралися, путь.

3. Усі слова подаються в початковій формі:

Усі, тварина, лютий, від, ховатися, холод.

Заєць, немає, в, нора, ні, гніздо, ні.

Шуба, заєць, у,

тепла, пухнаста, білий, й, сніг, як.

День, спить, заєць, як, йде, а, ніч, вийти, й, гуляти, їсти.

Так, жити, і, ціла, зима, заєць.

Виконуючи такі вправи, учні замислюються над змістом написаного, вчать правильно оформляти речення на письмі. Таку роботу доцільно проводити у кожному класі, поступово ускладнюючи завдання деформованого тексту більш поширеними реченнями.

Наприклад до тексту «Осінні пахощі» виконати завдання:

1. Прочитай текст, знайди та спиши перше і третє речення.
2. Як ти вважаєш, чи є у даному тексті речення зі знаком оклику?
Запиши ці речення.
3. Перепиши текст, вставляючи пропущені розділові знаки.

Осінні пахощі

На уроці природознавства вчителька запитала дітей чим пахне осінь для кожного з них Учні наперебій піднімали руки і відповідали зі знанням справи: Оленці осінь пахла духмяними яблуками та достиглим виноградом Тарасові – дощем та туманом Андрійкові – грибами та горобиною Яринці – айстрами та хризантемами Матвійко (він був ласуном) сказав що йому осінь пахне гарбузовою кашею та гарбузовим насінням Захопившись бесідою всі діти жваво її підтримували Лише Кирилко замріяно мовчав прикипівши поглядом до вікна Вчителька привітно подивилася на хлопчика й запитала чим йому пахне осінь Кирилко спинивши на хвильку свої думки тихо сказав: «Моя осінь пахне казкою» (Л. Федотова)

Вправи на поступове поширення речень за допомогою питань, спрямовані на вироблення навичок удосконалення написаного, редагування. Дуже важливо організувати роботу так, щоб діти чітко уявили сам процес поширення речень.

Наприклад:

1. *(Глибокі, прозорі, глиняні, металеві, мілкі, високі, широкі, великі, з борщем / супом, хлібом / пирогом):*

У кухні брязчали _____ миски, _____ склянки, _____ кухлі, _____ кастрюлі.

На столі стояла тарілка з _____, таця з _____, чашка з _____, ваза з _____.

2. *У місті були (які?) вулиці, (які?) сквери, (які?) магазини.*

У кондитерській продавали (який?) шоколад, (які?) карамельки, (який?) зефір, (які?) іриски.

У магазині іграшок продавали машину (з чим?), ведмедика (з чим?), лук (з чим?), коляску (з ким?).

Діти (як?) сміялися, (як?) розмовляли, (як?) їли цукерки.

Вправи на поступове згортання речень допомагають простежити, як речення втрачає виразність, усвідомити, до якої межі можливе їх скорочення.

Наприклад:

Мала кароока дівчинка захопливо читає цікавий комікс про супер-героїв.

Мала дівчинка захопливо читає цікавий комікс про супер-героїв.

Дівчинка захопливо читає цікавий комікс про супер-героїв.

Дівчинка захопливо читає комікс про супер-героїв.

Дівчинка читає комікс про супер-героїв.

Дівчинка читає комікс.

М. Вашуленко підкреслює, що вправи на об'єднання кількох речень в одне з однорідними членами, удосконалюють висловлювання: учні навчаються уникати без потреби повторення одних і тих самих слів.

Наприклад:

1. Переписати текст, розставляючи правильно коми.
2. Розставити правильно розділові знаки у частині тексту, де є висловлювання.

Аліса у дивокраї

Цього разу вона побачила на столику малесеньку пляшечку Раніше її точно не було подумала Аліса До пляшечки був прив'язаний папірець із надписом Випий мене Коли тобі пропонують Випий мене це звісно чудово але Аліса не збиралася діяти зопалу

Ні сказала вона собі спочатку я гляну чи не написано тут Отрута

Бачте вона читала кілька гарних історій про дітей які або попеклися або потрапили в пазури диких звірів чи в які інші халепи і все через те що не хотіли пам'ятати простих порад своїх друзів які скажімо застерігали що коли довго тримати розжарену кочергу то вона попече долоні і що коли сильно чикнути ножем по пальцю то неодмінно піде кров А ще вона ніколи не забувала що коли напиться з пляшечки з позначкою Отрута то з цього майже напевно нічого доброго не вийде рано чи пізно (Л. Керрол)

М. Вашуленко зазначає, що складання речень із конкретними завданнями: з головних членів і одного другорядного, залежного від присудка; з двома однорідними підметами; з двома (або кількома) однорідними присудками; з однорідними другорядними членами, які? відповідають на питання яка?, розвиває в учнів уміння правильно будувати речення, правильно розставляючи розділові знаки.

Наприклад:

1. Прочитати і розказати про Пеппі.
2. Записати друге речення, розставляючи розділові знаки.
3. Виписати виділене речення та визначити в ньому підмет і присудок.

Знайомтеся: Пепні Довгопанчоха. Весела і доброзичлива розумна і кмітлива стильна і ніжна дівчинка з повісті – казки Астрід Ліндгрен.

Волосся морквяного кольору Пепні заплітала у дві кіски. Вони стирчали, мов палички. Ніс був картоплинкою, весь поцяцькований ластовинням, а великий рот із білими зубами осявав обличчя усмішкою. Пепні одягала блакитну сукню з червоними клаптями, дві довгі панчохи рудого і чорного кольорів, черевики більшого розміру. На плечі дівчинки сиділо мале мавпеня. (А. Ліндгрен)

Конструктивні вправи застосовуються в 2—4 класах у процесі вивчення елементів синтаксису. Мета їх – закріпити набуті знання на практиці. Сюди можна віднести також і складання речень за схемою. Схеми можна доповнювати і видозмінювати залежно від виучуваного матеріалу і навчальної мети уроку.

Наприклад:

Найпримхливіша квітка орхідея. Дика орхідея виростає до двадцяти метрів заввишки Люди отримують ваніль з певного виду цих рослин Також ароматні компоненти з квітки добувають парфумери Існують навіть підземні орхідеї Їх запилюють тварини що живуть у ґрунті У давнину хлопець приводив кохану до найкращої квітки орхідеї Так юнак порівнював красу дівчини з квіткою

На думку М. Валушенко: «Творчі вправи передбачають повну самостійність виконання. Тому важливо сформулювати завдання так, щоб не обмежувати творчої ініціативи учня. Складання речень: 1) на задану тему; 2) за сюжетним малюнком; 3) за 2—3 опорними словами; 4) за опорними словосполученнями або фразеологізмами; 5) на основі власних спостережень за змінами в природі; 6) на основі переглянутого фільму чи прочитаної книжки; 7) складання різних варіантів речень про одне і те саме; 8) складання питальних або спонукальних речень з поданими звертаннями або самостійно дібраними. Причому варто пропонувати

дітям вживати звертання не тільки на початку речення, а й в середині та в кінці, постійно нагадувати про розділові знаки та інтонаційне виділення звертань в усному мовленні» [30, с. 137].

Під час виконання різних завдань, до кожної запропонованої вище послідовністю вправ, найбільший інтерес у школярів викликають творчі завдання, особливо коли було запропоновано, прочитати одне й те саме речення з різною інтонацією і пояснити, як змінюється його значення залежно від розділових знаків наприкінці речення:

Які високі дуби та ялинки (! .)

Добре у лісі навесні (. ? !)

Яку користь дають нам книги (. ? !)

Книги ведуть тебе в чарівний світ (. ? !)

Людина, яка любить і вміє читати, – щаслива (. ? !)

У неї так багато друзів (. ! ?)

Друзі ті – книги (! . ?)

Любіть і шануйте книги (? . !)

Учні прочитали речення з різною інтонацією і пояснили, як змінюється його значення залежно від розділового знаку в кінці.

Мета цієї вправи – відпрацьовувати навичку виразного читання, формувати вміння читати одне й те саме речення з різною інтонацією і вміти бачити, як змінюється його значення; вчити визначати роль розділового знаку наприкінці речення.

Іншим цікавим завданням буде, ще на перетворення неокличних речень на окличні та записування їх за зразком, прочитавши з інтонацією:

Слухняний собака.

Який слухняний собака!

Мій друг розумний.

Смачна страва.

Цікавий фільм.

Барвисті квіти.

2.2 Дослідження рівня сформованості пунктуаційних навичок у молодших школярів на уроках української мови

Дослідницько-експериментальна робота була проведена з метою перевірки ефективності використання запропонованої системи роботи на уроках української мови для формування пунктуаційних навичок. Завдання експерименту полягало в доведенні ефективності використання системи завдань як засобу формування пунктуаційної грамотності, під час вивчення елементів синтаксису та доцільності введення таких завдань у практику початкової школи.

Педагогічний експеримент проводився на базі Сиваського ліцею № 1, Новотроїцької селищної ради Херсонської області. В дослідженні взяло участь 27 дітей: учні 4-А (експериментальний клас, 13 учнів) та 4-Б (контрольний клас, 14 учнів) класу.

Експериментальне дослідження здійснювалося у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний, кожен з яких реалізовував низку завдань та вправ, передбачених педагогічним експериментом.

Діагностування вихідного рівня сформованості пунктуаційних навичок у здобувачів початкової освіти відбувалося на констатувальному етапі з метою подальшого відстеження його динаміки на контрольному етапі педагогічного експерименту після впровадження системи завдань та вправ на формувальному етапі експерименту.

Проаналізувавши критерії сформованості пунктуаційних навичок, що виділяється різними авторами, за основу нами були взяті критерії позначені у *таблиці 2.1*.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники сформованості пунктуаційних навичок

Критерії	Показники
----------	-----------

1. Вміння виявляти пунктуаційні знаки.	1. Вміння визначити загальні розпізнавальні ознаки пунктуаційних знаків.
2. Вміння застосовувати правило.	1. Вміння скласти алгоритм дії за правилом. 2. Вміння виконувати дії за наміченим планом.
3. Успішність в навчанні української мови.	1. Загальний рівень оцінювання відповідно до журналу успішності.

Для визначення рівнів сформованості пунктуаційних навичок застосовувалися якісні та кількісні характеристики. На основі виділених критеріїв та показників було визначено рівні сформованості пунктуаційних навичок в учнів початкових класів, що позначені у *таблиці 2.2.*

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості пунктуаційних навичок учнів

Рівень	Характеристика
Високий	Учень вміє використовувати розділові знаки та самостійно знаходить невірне розташування пунктуаційних знаків. Вміє встановити місце пунктуаційних знаків у реченні. Вміє співвідносити пунктуаційний знак з певним правилом. Вміє скласти алгоритм виконання дії за правилом. Вміє виконати дії за наміченим планом. Вміє здійснити пунктуаційний самоконтроль та зробити висновок щодо зазначених завдань.

Достатній	Учень вміє використовувати розділові знаки. Вміє встановити місце пунктуаційних знаків у реченні. Вміє співвідносити пунктуаційний знак з певним правилом. Вміє скласти алгоритм виконання дії за правилом. Вміє виконати дії за наміченим планом. Вміє здійснити пунктуаційний самоконтроль.
Середній	Учень робить 1-2 помилки при розпізнаванні пунктуаційних знаків, за умови встановлення місця пунктуаційного знаку у реченні. Робить 1-2 помилки щодо пунктуаційного знаку, при віднесенні до того чи іншого пунктуаційного знаку, при співвіднесенні пунктуаційних знаків з певним правилом. Робить 1-2 помилки при складанні алгоритму дій за правилом, при виконанні цих дій за планом та при здійсненні пунктуаційного самоконтролю.
Початковий	Учень робить 3 і більше помилки при розпізнаванні пунктуаційних знаків, за умови встановлення місця пунктуаційних знаків у реченні. Робить 3 і більше помилок щодо типу пунктуаційних знаків, при віднесенні до того чи іншого пунктуаційного знаку, при співвіднесенні пунктуаційних знаків з певним правилом. Робить 3 і більше помилки при складанні алгоритму дій за правилом, при виконанні цих дій за планом та при здійсненні пунктуаційного самоконтролю.

З метою виявлення рівня сформованості пунктуаційних умінь і навичок. Ми провели констатувальний експеримент для учнів 4-А (ЕК) та 4-Б (КК). Було запропоновано виконати завдання для виявлення вміння використовувати пунктуаційні знаки на практичному рівні, учням був запропонований текст «Яблуко в осінньому саду».

Завдання 1. Прочитайте текст. Правильно розставте розділові знаки у тексті.

Завдання 2. Випишіть речення з однорідними членами, поясніть розділові знаки в них.

Завдання 3. Випишіть речення із звертанням. Наведіть свої приклади речень із звертанням.

Яблуко в осінньому саду

Пізньої осені маленькі близнята Оля й Ніна гуляли в яблуневому саду Дівчатка підійшли до великої яблуні Поруч з жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко

Оля і Ніна аж скрикнули від радості

- *Як воно тут збереглося з подивом запитала Оля*
- *Зараз ми його зірвемо сказала Ніна і зірвала яблуко Кожній хотілося потримати його в руках*

Олі хотілося щоб яблуко дісталось їй але вона соромилася висловити це бажання а тому сказала сестрі

- *Хай тобі буде яблуко Ніно*

Ніні хотілося щоб яблуко дісталось їй але вона соромилася зізнатися в цьому Ніна сказала

- *Хай тобі буде яблуко Олю*

Яблуко переходило з рук у руки дівчата не могли дійти згоди Та ось їм обом сяйнула одна і та ж думка вони прибігли до мами радісні схвильовані

Віддали їй яблуко

В маминих очах сяяла радість

Мама розрізала яблуко й дала дівчаткам по половинці

(за В. Сухомлинським)

Аналіз виконаних завдань учнями 4- х класів за рівнями ми відобразили у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості пунктуаційних умінь і навичок учнів 4 класу у % на констатувальному етапі дослідження

Завдання Рівні	Високий		Достатній		Середній		Початковий	
	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
1.	18	19	25	24	38	37	19	18
2.	17	18	24	23	39	38	20	21
3.	15	16	22	21	38	39	25	24

Як видно з таблиці, рівень сформованості пунктуаційних умінь і навичок майже однаковий у експериментальному та контрольному класах. Більшість учнів справилися із завданнями, вони правильно розставили розділові знаки у кінці речення. Труднощі були при виділенні розділових знаків при звертанні, так наприклад у реченні «- Хай тобі буде яблуко, Ніно» при виконанні цього завдання поставили кому лише 15% учнів на високому рівні, 22% на достатньому, на середньому 38% та на початковому рівні – 25 %.

Проведений нами констатувальний експеримент дозволив виявити рівні сформованості пунктуаційних навичок в учнів початкових класів. Результати його засвідчили про наявність пунктуаційних помилок у писемному мовленні учнів.

Як показує дослідження, найбільші труднощі для учнів складають передусім пунктуаційні знаки у тексті, більшість школярів розставляють їх інтуїтивно. Аналіз виявлених помилок (відсутність у тексті або його складових потрібних розділових знаків; постановка зайвих пунктуаційних знаків; вживання не того знака, який потрібно в даному тексті; постановка його не в тому місці, де він потрібен) дозволив визначити основні напрямки в формуванні грамотної письмової мови учнів початкових класів і розробити систему вправ, спрямованих на

попередження та усунення текстових пунктуаційних помилок учнів під час вивчення теми «Речення».

Експериментальна робота з формування пунктуаційних навичок в учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови здійснювалося на основі теоретичних положень та практичних результатів констатувального етапу дослідження.

На другому етапі, формувальному, ми ознайомили учнів з теоретичними відомостями щодо пунктуації речення. Учні виконували аналітичні та конструктивні вправи, розраховані на формування вміння ставити розділові знаки відповідно до смислових відносин, які встановлюються між компонентами цілісного висловлювання. На основному – навчальному – учні застосовували отримані знання з пунктуації у побудові висловлювань різних типів та жанрів мовлення.

Установивши, що пунктуаційні вміння перебувають лише на середньому рівні, було поставлено мету: більше уваги приділяти на уроках пунктуаційній грамотності, звертати увагу дітей на розділові знаки, оскільки закласти основу пунктуаційної навички можна лише на практичному рівні.

Учням було запропоновано протягом всього експерименту виконувати різні види вправ та завдань:

1. Прочитай, познач межі речень потрібними розділовими знаками і запиши визначивши, скільки їх у цьому тексті:

Споконвіку хліб був і є у великій пошані чи знаєш ти у формі чого випікають його переважно у формі сонця й називають святим хліб – сіль на вишиваному рушнику – це ознака гостинності українського народу а скільки прислів'їв і приказок складено про нього у скількох піснях його прославляють (К. Перелісна)

2. Під час вивчення розповідних і питальних речень, учні побудували та записали питальне речення з усіма пунктуаційними знаками, за змістом кожного розповідного речення:

Ранньою весною лелеки повертаються з теплих країв. Тендітний підсніжник ніжно посміхався сонечку. Влітку ми поїдемо в гості до бабусі та дідуся. Липовий цвіт має лікувальні властивості.

3. Для вдосконалення знань про однорідні члени речення ми запропонували наступні:

1. Списати речення, розставляючи коми.
2. Підкреслити головні члени речення.
3. Скласти схему однорідних членів речення.

По вулиці їдуть автобуси тролейбуси трамваї. У зоопарку ми бачили ведмедя бегемота жирафа. Діти посадили огірки і помідори і капусту. Сіренький соловейко заспівав затьохкав заворожив. І в парках і в скверах і в садах співають дзвінкоголосі пташки. Дзвінко голосно переливчасто скрекотіли сороки.

4. Учням запропонували зробити скорочення речень та проставити знак оклику або знак питання в кінці речень:

Надійка допомагала мамі посадити квіти.

Птахи приносять на крилах тепло.

Сніг падає пластівцями на підвіконня.

Олена вперше приготувала шоколад.

5. Для вивчення звертань у реченнях, учням було запропоновано виконати такі завдання:

1. Списати скоромовку розставляючи коми.
2. Виділити комами звертання.
3. Поставити пропущенні розділові знаки в кінці речення.

Ведмедику ледащо

Виліз на пасіку нащо

*Буду джмеликом дзижчати
 Буду меду куштувати
 Мавпнятко мовить: «Мамо
 Масла моркви маку мало
 Миска мамочко мілка
 Мало містить молока»*

6. На уроці учні пригадували українські народні казки, після чого їм було запропоновано скласти речення про персонажів казок з однорідними членами.

*Хто просився пожити в рукавичці?
 Що робила Лисичка, коли до неї на гостину прийшов Журавель?
 З якими богатирями ходив Котигорошко на двобій зі Змієм?
 Кого зустрів Колобок по дорозі?*

7. Учням було запропоновано прочитати виразно текст:

*Настала весна на деревах набульбавили бруньки розцвіли перші квіти
 прікинулися метелики з вірю повертаються птахи гарно навесні*

Після того, як учні прочитали текст, вони виконали завдання:

1. Визначили межі речень.
2. Списали речення, розставляючи розділові знаки.

Додатково був запропонований текст, який потрібно було списати розставляючи коми:

*«Коли ще звірі говорили» – збірка з двадцяти казок Івана Франка.
 Персонажі казок – тварини. Осел і Лев Лисичка і Рак Засць та Їжак
 Ворона і Гадюка Кролик і Ведмедик живуть за людськими звичаями. Вони
 думають розмовляють хитрують нападають захищаються
 допомагають.*

8. Також учням повинні були дати письмові відповіді на запитання. Пропонувалося чотири варіанти відповіді. У реченнях потрібно було розставити правильно розділові знаки та вжити однорідні

члени речення із залежними словами (*Зразок: Я люблю гречану кашу, український борщ, смажену котлету, вишневий пиріг.*):

Які страви ти любиш?

Які фрукти ти любиш?

Який одяг ти любиш?

Що і як ти вчишся робити в школі?

Пунктуаційна робота на формувальному етапі нашого дослідження забезпечувала збагачення нових пунктуаційних знань учнями під час вивчення елементів синтаксису. Основними вміннями, які учні отримали у результаті правильно організованої пунктуаційної роботи на уроці, стало вміння правильно розставляти розділові знаки в реченнях. Отже, запропонована система вправ забезпечує поетапне формування пунктуаційних навичок в учнів початкових класів під час вивчення елементів синтаксису.

2.3 Результати експериментального дослідження

Для виявлення динаміки сформованості пунктуаційних навичок в учнів початкових класів та обґрунтування висновку про доцільне використання запропонованої системи вправ був проведений контрольний зріз.

На контрольному етапі експерименту ми запропонували учням 4-А (експериментальний) та 4-Б (контрольний) класу однакові завдання.

Було запропоновано різні види завдань для перевірки рівня сформованості пунктуаційної грамотності та вмінь використовувати пунктуаційні знаки у писемному мовленні.

Завдання 1. Прочитайте текст. Правильно розставте розділові знаки у тексті.

Учитель і учні

Під гіллястою липою сидів Старий Учитель записував до школи дітей

На зеленій галявині було тихо Новачки ніяковіли чувся стриманий шепіт батьків

До вчителя підійшов сивий дідусь

Учитель пильно подивився на дідуся заплющився на мить і знову глянув йому в очі Він упізнав свого першого учня Шістдесят років тому під цією липою він записував його до школи

- Остане це ти – тихо запитав Старий Учитель

- Я вчителю... Привів онука малого Остапа

Старий Учитель і його перший школяр обнялися і поцілувалися

Остап зітхнув і тихо промовив

- Роки йдуть Учителю

Старий Учитель заплакав Задумливий схвильований з тремтячими сльозинками в очах він довго сидів мовчки дивився на маленького Остапа

Над гіллястою липою синіло літнє небо в квітах хмелю гули бджоли на далекому обрії тремтів синій ліс як шістдесят років тому

- А тепер мої любі учні промовив Старий Учитель рівним тільки трохи схвильованим голосом хто ж мені скаже для чого людині треба вчитися

Першим підвів руку дідусь Остап Підвів і зняковів (В.Сухомлинський)

Завдання 2. Доповніть речення однорідними членами.

У полі ростуть... .

В озері плавають... .

У школі діти

Каструлі шкварчали, бризкали... .

Ми приготували

Завдання 3. Із двох простих речень утворіть складне.

1) Анна читає книгу. Сергій гортає журнал.

2) Зайшло сонце. Настав вечір.

3) *Чайник кипів. Гості збиралися біля столу.*

Завдання 4. Випишіть із тексту речення із звертанням «Учитель і учні».

Результати проведеного контрольного експерименту ми відобразили у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості пунктуаційних умінь і навичок учнів 4 класу у % на контрольному етапі дослідження

Завдання Рівні	Високий		Достатній		Середній		Початковий	
	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
1.	22	17	32	29	40	43	6	10
2.	23	19	32	30	41	42	4	8
3.	21	17	34	28	40	45	5	9
4.	19	15	33	30	39	44	7	11

Як видно з таблиці, рівень сформованості пунктуаційних умінь і навичок у експериментальному класі вищий ніж у контрольному. Виконуючи завдання на правильну розстановку пунктуаційних знаків у тексті, високий рівень показало 22 % учні, достатній рівень – 32%, середній рівень – 40% та у 6 % учнів – початковий рівень засвоєння знань. У завданні з однорідними членами речення було виявлено наступні показники: високий рівень отримали 23% учнів, достатній – 32%, середній рівень – 41% та 4 % учнів мають початковий рівень. При утворенні з простих речень в складне 21% учнів проявили себе на високому рівні, 34% змогли утворити речення на достатньому рівні, на середньому рівні – 40% учнів та 5% на початковому рівні. Значне зрушення відбулося під час виділення розділових знаків у звертанні, на високому рівні 19% учнів правильно розставили розділові знаки, 33 %

учнів виконали завдання на достатньому рівні, 39% - середньому рівні та 7% учнів на початковому рівні.

Проведене дослідження показало наступні результати:

- високий рівень сформованості пунктуаційних умінь і навичок учнів 4 класу виявлено у 22% учнів, що на 4% більше ніж на початку проведення експерименту;

- достатній рівень сформованості пунктуаційних навичок 32% школярів, що на 9% більше ніж під час початкової діагностики;

- середній рівень сформованості пунктуаційних навичок у 41% учнів, що виріс на 5%;

- велику динаміку показав початковий рівень: з 25% на початку дослідження він зменшився до 10% після експерименту.

Це свідчить про ефективність запропонованої системи роботи з формування пунктуаційних навичок учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису і можливість її впровадження в навчальний процес.

ВИСНОВКИ

Основним завданням нашої роботи було дослідження формування пунктуаційної грамотності учнів та умінь правильно ставити розділові знаки під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови.

1. Аналіз типових освітніх програм та науково-методичної літератури з теми дослідження засвідчив, що у початкових класах закладаються основи формування пунктуаційної навички. Пунктуаційна грамотність важлива не менше, ніж орфографічна, тому є однією з характеристик правильності мовлення.

2. Для запобігання пунктуаційних помилок школярів необхідна систематична, грамотно організована робота над розвитком пунктуаційної навички, яка повинна проводитися на уроках української мови систематично. Робота з формування пунктуаційної навички допоможе не лише запобігти пунктуаційним помилкам, а й сприятиме вдосконаленню виразності мови, що також дуже важливо як у шкільній практиці, так і в житті кожної людини.

3. Використання на уроках української мови різних видів пунктуаційних вправ серед учнів 4 класу у кількості 27 осіб Сиваського ліцею №1 показало, що рівень сформованості пунктуаційних умінь і навичок у школярів під час вивчення елементів синтаксису підвищився.

4. Результати контрольного експерименту показали ефективність запропонованої методики роботи з формування пунктуаційних навичок учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису, про це свідчать дані таблиці, виконуючи завдання на правильну розстановку пунктуаційних знаків у тексті, високий рівень засвоєння підвищився на 4% тим самим зменшився показник початкового рівня. При утворенні з простих речень складного на практичному елементарному рівні 22% учні показали високий рівень знань, 32% учнів без помилок змогли утворити речення на достатньому рівні. Значне зрушення відбулося під час виділення розділових знаків у звертанні, на високому рівні 19% учнів

правильно розставили розділові знаки, 33% учнів виконали завдання на достатньому рівні, 39% - середньому рівні та 7% учнів на початковому рівні.

Це свідчить про результативність запропонованої системи роботи та доцільність використання поданих видів вправ для формування пунктуаційних навичок учнів початкової школи під час вивчення елементів синтаксису і можливість її впровадження в навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б.М. Педагогічні аспекти сучасної початкової школи. Початкова школа. 2017. №4. С. 3-4.
2. Бабаян Ю.О. Тенденції оновлення змісту початкової освіти в сучасній Україні. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 28 (1-2020). Київ : Міленіум, 2020. С. 108-116.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с. 4. Бібік Н.М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
4. Богонос Д. Формування пунктуаційних навичок молодших школярів під час вивчення теми «Речення» у 2 класі. Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Київ : Міленіум. 2020. Вип. 16. С.29-32.
5. Булаховський Л. А. Українська пунктуація. Київ-Львів. Радянська школа. 1947. 72 с.
6. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення у початковій школі. Київ : Освіта, 2006. 236 с.
7. Вашуленко М., Дубовик С. Українська мова та читання: Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019.
8. Гончарук О. Принципи навчання пунктуації на уроках української мови в початковій школі. URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2015/olena_goncharuk_principi_navchannja_punktuaciji_na_urokakh_ukrajinskoji_movi_v_pochatkovij_shkol_i/3-1-0-34.

9. Гончарук О.М. Формування пунктуаційних умінь і навичок школярів початкових класів на текстовій основі. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
10. Гордуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови. Початкова школа. 2003. №4. С. 1-4
11. Гудима Н. Підготовка вчителя Нової української школи на засадах компетентнісного підходу. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 25 (2-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 202-208.
12. Гудима Н.В., Мелекєсцева Н.В. Тлумачний словник шкільної лексики (початкова школа). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 120 с.
13. Дерев'янка М.Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь. Зміст і технології шкільної освіти : Матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. Ч. I. Київ : Педагогічна думка, 2005. С. 59-60.
14. Державний стандарт початкової освіти. Учитель початкової школи. 2018. №4. С. 40-42.
15. Загаровська І., Котик Т. Сучасний стан пунктуаційних умінь та 80 навичок школярів 3-4 класів. URL: [https:// conference.pu.if.ua](https://conference.pu.if.ua) › forum › files › sagar
16. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
17. Зелена І. Вибір способів і характеру навчання правопису. Нова педагогічна думка. 2005. №3. С. 37-41.

18. Зимульдінова А.С., Проць М.М. Методика викладання української мови в початкових класах: метод. посіб. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 74-75.
19. Іванчук М., Олійник М. Розвиток особистісного потенціалу молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 26 (1-2019). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 254-260.
20. Калмикова Л. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту синтаксичних навичок. Початкова школа. 2003. №5. С. 5-7.
21. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : Навч. посібник. Київ : НМЦВО, 2003. 229 с.
22. Каніщенко А. П. Лекційно-практичний курс із дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі» (розділи «Методика вивчення мовної теорії», «Методика розвитку усного та писемного мовлення»). Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2016. 176 с.
23. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.
24. Козіцька М. Урок української мови, 2 клас. Початкова школа. 2020. № 7. С. 40-42.
25. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf>
26. Котик Т. М. Методика ознайомлення молодших школярів з основами мовної теорії: Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2014. 72 с.

27. Кочерга О. Чутливість психофізіологічних систем та їх вплив на навчання школярів. Початкова школа. 2017. №3. С. 1-4.
28. Красоткіна Н. Яким має бути урок української мови. Початкова школа. 2020. № 7. С. 55-57.
29. Лук'яненко В.Г. Навчання синтаксису. Початкова школа. 2007. №7. С. 34-35.
30. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
31. Навчання і виховання школярів 2 класу: Методичний посібник для вчителів. Упор. Савченко О.Я. Київ : Початкова школа, 2003. 464 с.
32. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початкових класах (Методика і технологія навчання). Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. 138 с.
33. Олійник І.С. Засвоєння синтаксису та пунктуації. Початкова школа. 2006. №1. С. 22-23.
34. Палихата Е.Я. Підготовка школярів початкових класів до вивчення розділових знаків у діалогічних текстах і репліках. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/297/pdf>
35. Палихата Е.Я. Формування пунктуаційних умінь і навичок школярів початкових класів. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1860/>
36. Петрук О.М. Аспекти комплексної методики вивчення граматичного матеріалу та формування мовленнєвих умінь. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі. Зб. наукових праць. Рівне, 2003. С. 324-327.

- 37.Петрук О.М. До проблеми навчання української мови на функціонально-комунікативних засадах. Нова педагогічна думка. 2003. №3. С. 70-71.
- 38.Підлужна Г. Компетентісний підхід до розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках української мови. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 26 (1-2019). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 363-369.
- 39.Пономарьова К. Орієнтовні тестові завдання з української мови на кінець навчального року. Початкова школа. 2003. №4. С. 39-41.
- 40.Пономарьова К.І. Українська мова та читання: Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.
- 41.Рудь О.Л. Комплексний словник-довідник з української мови для школярів початкових класів. Київ : Літера ЛТД, 2019. 400 с.
- 42.Сидор Е. Вправи для розвитку в школярів загальномовленнєвих, комунікативних і творчих умінь. Початкова школа. 2001. №6. С. 19-23.
- 43.Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови: Посібник для вчителя. Київ : Радянська школа, 1987. 144 с.
- 44.Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. К.: Вища шк., 1994. 670 с.
- 45.Старагіна З. П. Про мовний розвиток молодших школярів. Педагогіка і психологія. 2000. №1. С. 10-16.
- 46.Сугейко Л. Г. Каліграфічні хвилинки як форма вдосконалення письма учнів початкової освіти: Інноваційна педагогіка. Випуск №37. О.: Гельветика, 2021. 380. С. 121-125.

47. Сугейко Л.Г. Мельничук Ю. Ю. Інновації у мовній освіті молодших колярів. Педагогічний процес: теорія і практика. К: ун-т ім. Б. Грінченка. Випуск 4 (59). Едельвейс. 2018. 175. С. 57-61.
48. Сугейко Л. Г. Лінгвокультурологічний аспект вивчення сучасної української мови під час формування професійної компетентності студентів вишу: Українська мова і література в школах України. К: Педагогічна преса. 2018. 64. С. 34-37.
49. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 4 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т.4. 484 с.
50. Сучасна українська літературна мова. За ред. А.П. Грищенка. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
51. Сучасна українська літературна мова. За ред. М.Я. Плющ. Київ : Вища школа, 2001. 430 с.
52. Сучасна українська мова: Підручник. За ред. О.Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 1997. 400 с.
53. Терещук А. Підсумковий урок української мови під час вивчення теми «Речення» у 2 класі. Початкова школа. 2017. №4. С. 52-53.
54. Топольницький Я. Л. Формування умінь і навичок з синтаксису. Київ : Радянська школа, 1985. 136 с.
55. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. За ред. А.П. Каніщенко, Г.О. Ткачук. Київ : Промінь, 2003. 232 с.
56. Федорчук В.В. Педагогічні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець П. П. Золейко Д.Г., 2014. 268 с.
57. Федорчук Е. І. Сучасні педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : АБЕТКА, 2006. С. 57-58.
58. Фонін Д. С. Запобігання помилкам. Початкова школа. 1998. №6. С. 33- 35.

- 59.Хом'як І.М. Лінгвістичні змагання. Синтаксис. Нова педагогічна думка. 1997. №2. С. 24-25.
- 60.Хорошковська О. Формування графіко-пунктуаційних навичок і навичок. Початкова школа. 2001. №2. С. 16-18.
- 61.Шпак В. П. Робота над синтаксичними конструкціями в початкових класах. Початкова школа. 1997. №6. С. 20-21.
- 62.Яворська С. Система роботи над виробленням пунктуаційних умінь в учнів початкових класів.URL:
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/30303/3/S_Yavorska_VMU_1_2016_IF.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Адаменко Лідія Євгенівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну

та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

14.12.2021

(дата)

(підпис)

Лідія Адаменко

(ім'я, прізвище)

Додаток Б

**Конспект уроку з української мови для учнів 4 класу з теми
«Види речень за метою висловлювання»**

Тема. Види речень за метою висловлювання. Розповідні, питальні речення. Побудова питальних речень за змістом прочитаного. Граматична основа речення.

Мета: на практичних завданнях засвоювати знання про види речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням: поглиблювати вміння будувати питальні речення, визначати граматичну основу речень; вчити працювати в групах, в парі, ставити запитання один одному.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок з елементами інтеграції з ЯДС, історією.

Обладнання: друковані картки для роботи кожного учня в групах; роздрукований на аркушах вірш Л. Мілевич, мультимедійний проектор, електронна презентація.

Хід уроку

Вчитель та учні: Доброго ранку вам, доброго ранку нам, доброго ранку - всім!

Всі присутні на уроці одне з одним вітаються.

- Урок української мови ми розпочнемо із перевірки домашнього завдання.

II. Перевірка домашнього завдання.

- Обміняйтеся зі своїм сусідом зошитами із домашньою вправою. Уважно перечитайте написане, зверніть увагу на охайність і каліграфію, правильність виконання завдання.

- В кого є зауваження до роботи сусіда? (*Висловлювання дітей*)

- Віддайте зошити, поверніть їх колезі. Полічіть, скільки в домашній вправі питальних речень? Що підказує вам, що ці речення дійсно питальні? (*Знак питання, питальні слова*)

Каліграфічна хвилинка

- У зошитах пишемо акуратно, чисто, каліграфічно. Число, класна робота.

- Що таке антоніми?

- Ваше завдання, дібрати, до поданих мною слів, антоніми, щоб ми змогли записати їх як каліграфічну хвилинку у зошитах: відгадка - загадка, відповідь - запитання, п'ятьма - світло, неук – вчений, байдужий - допитливий, просто - складно.

- Цей ряд слів пояснює дії й процеси нашого з вами життя. Адже вистачає загадок у житті, перед нами виникають запитання, на які ми відразу даємо відповідь, а іноді роками шукаємо рішення, часом і вчитися не

хочеться - і ми блукаємо в п'їтьмі, а коли **допитливий** розум візьме верх над **байдужістю**, з'являється потяг до знань, до відкриттів, до досліджень... І тоді, як би складно не було, на нас проллється світло новизни, радості, розуму й мудрості.

- Я поділилася з вами своїми думками.

- З моїх уст пролунав який вид тексту ? (*Розповідь з елементами міркування*)

III. Повідомлення теми, мети, завдання уроку і мотивація навчальної діяльності.

Учитель: А чи хотіли б Ви сьогодні на уроці вчитися міркувати, пояснювати, мислити, досліджувати й мандрувати великою країною Знань. Пригадаємо матеріал не лише з української мови, але й з читання, математики, природознавства, буде можливість при бажанні поділитися своїм життєвим досвідом.

Отож, будемо вдосконалювати свої вміння у визначенні речень за метою висловлювання та емоційністю, а також велику увагу приділимо розповідним та питальним реченням; у практичних завданнях визначатимемо головні члени речення; попрацюєте в групах над цікавими вправами.

Пропоную пригадати важливий матеріал із української мови.

IV. Відтворення і корекція опорних знань

- Що таке речення ?
- Речення за метою висловлювання поділяються на
- Окличними бувають
- Ознаки розповідного речення – це ...
- Чим відрізняється спонукальне речення від інших видів ?
- Що ставиться вкінці питальних речень ?
- Чим можуть бути ускладнені речення ?
- Крапка може стояти в кінці якого речення?
- **V. Осмислення змісту і послідовності практичних дій.**

Вправа 1. Записати під диктовку речення.

Мудрі книги наповнюють людину цінними знаннями. Вони втішають нас в печалі. Ці друзі світяться добром! Люди, читайте безцінні скарби!

- Визначте, до якого виду належить кожне записане речення.
- Які розділові знаки (при відповідній інтонації) поставили в кінці речень?
- Чи можна ці речення назвати текстом? Чому? Яка тема даного тексту? його мета?
- Знайдіть речення із звертанням.

Вправа 2.

Пригадайте, як ще можна назвати головні члени речення? (*Підмет, присудок; граматична основа; граматичний центр*)

- Що таке підмет? На які питання він відповідає?
- Що таке присудок? На які питання відповідає?
Як підкреслюємо підмет? присудок? другорядні члени речення?
- У першому реченні підкресліть головні і другорядні члени речення і встановіть письмовий зв'язок слів. *(Викликається учень, який виконує дане завдання на дошці, коментуючи послідовність дій. Відповідь оцінюється вербально)*
- Ви пригадали, що таке граматична основа, а далі самостійно підкресліть її у 2 і 3 реченнях диктанту. *(Учні прочитують виконане, відповідають на додаткові запитання й отримують коментар щодо своєї роботи).*

Вправа 3. Побудувати усно декілька запитань за змістом першого речення.

- Що достатньо змінити в усному мовленні, щоб розповідне речення перетворилось на питальне? *(Інтонацію: розповідну —► питальну; учні усно будують питальні речення довільно).*

- Ми всі чули, що окремі діти розпочинали свої питальні речення словами: які? що? що роблять? кого? якими? чим?

- Що ж то за слова?

Вправа 4

- Слово, інтонація...

Ви згодні, діти, із тим, що сказане по-різному одне і те ж слово матиме інший відтінок і значення? *(Так)* У кожного з вас на парті лежить вірш **Любові Мілевич «Тиша»** *(див. додаток)*. Прочитайте його про себе самостійно, але вдумливо! *(Учні ознайомлюються)*

- Про що ж цей вірш, яка його тема? мета?

- Складіть усно запитання за змістом прочитаного, дозволено радитись із сусідом по парті. Не забувайте про питальну інтонацію.

На це завдання відводиться 2-3 хв. Потім перевіряються складені запитання учнями. Самі ж діти ставлять своїм однокласникам додаткові питання з вивченої теми. Через запитання учнів проводиться робота над змістом вірша.

Фізкультхвилинка «Злови риму» *(на вибір вчителя: або руханку танцювальну із речитативом запропонувати, або знайому і улюблену пісеньку школярів із приспівуванням і доречними рухами, або добір рими у вірші (загадці) із елементами мнемотехніки та ін.)*

Вчитель вголос прочитує рядки загадок чи вірша, діти «хором» доповнюють словами за змістом та римою, при цьому встаючи із положення «присівши». Можна демонструвати дітям картинки-підказки слів-рим для полегшення виконання завдання.

У неї сіра...*(шубка)*,

Маленькі гострі...*(зубки)*.

Втікає геть від...*(кішки)*,
Хитра, сіра....*(мишка)*.

або

Щасливе дитинство – це тепла хатина,
В якій у любові зростає ... *(дитина)*;
Це мамина пісня, бабусина казка,
Любов усіх рідних, Господня ... *(ласка)*.

Щасливе дитинство – це друзів багато,
З якими і будні минають, як *(свято)*!
Це щедрі сюрпризи і здійснені мрії,
Казкові бажання і щирі *(надії)*.

Щасливе дитинство – в щасливій родині,
Яка все найкраще плекає в *(дитині)*!
Благаєм, дорослі, зробіть все можливе,
Щоб квітло у світі дитинство..... *(щасливе)*!

- Яке дитинство маєте Ви? *(Відповіді дітей)*. За допомогою міміки і жестів покажіть емоції Вашого дитинства.

Або

Розмова про Сонце

М. Підгірянка

Дитина:

- Скажи мені, мати,
Де йде сонце спати?

Мати:

- За високу гору,
В золоту комору.

Дитина:

- А хто йому стелить
На білій постелі?

Мати:

- Зіронька вечірня,
Гарна, як царівна.

Дитина:

- Хто ж його колише
Усе тихше й тихше?

Мати:

- Соловей піснями,
Тиха нічка снами.

Дитина:

- А які сни має,
Коли засинає?

Мати:

- Сняться йому квіти,
Що вдень для них світить.

Дитина:

- А хто його збудить,
Як світати буде?

Мати:

- Пташечки веселі
Збудять із постелі.

Дитина:

- А на що, як встане,
То найперш погляне?

Мати:

- На тебе, серденько,
Як встанеш раненько.

Для того, щоб учні «порухалися» під час фізкультхвилинки, можна з ними перейти в ігрову зону кабінету, чи пересісти на килимки та ін. Перший раз вірш-діалог читають у ролях і вчитель, і діти, наприклад, в повній формі (можна вивести рядки на екран мультимедійної техніки або надрукувати на аркуші). Вдруге цей вірш пропонуємо без окремих рим, а діти по пам'яті та співзвуччю мають все відновити, при цьому жестами показуючи об'єкти чи поняття, що «відновлюють».

Розмова про Сонце

М. Підгірянкa

Дитина:

- Скажи мені, мати,
Де йде сонце (спати)?

Мати:

- За високу ... (гору),
В золоту ... (комору).

Дитина:

- А хто йому стелить
На білій (постелі)?

Мати:

- Зіронька вечірня,
Гарна, як ... (царівна).

Дитина:

- Хто ж його колише
Усе тихше й (тихше)?

Мати:

- Соловей піснями,
Тиха нічка (снами).

Дитина:

- А які сни має,
Коли (засинає)?

Мати:

- Сняться йому квіти,
Що вдень для них ... (світить).

Дитина:

- А хто його збудить,
Як світати ... (буде)?

Мати:

- Пташечки веселі
Збудять із ... (постелі).

Дитина:

- А на що, як встане,
То найперш (погляне)?

Мати:

- На тебе, серденько,
Як встанеш (раненько).

VI. Самостійне виконання учнями завдань.

Робота в групах

- Оскільки сьогодні на уроці ви вдосконалюєте свої вміння будувати питальні речення, тому доречною буде робота в групах, в які ви об'єднані:

- * група «Чомучки»;
- * група «Читайлики»;
- * група «Дослідники»;
- * група «Мандрівники».

- Кожна з цих груп матиме своє завдання, яке виконує кожен член команди, працюючи самостійно і надаючи допомогу (або її беручи) у свого колеги. (Доречним для вчителя буде продумати рівень складності завдань та правильно (диференційовано) розподілити їх між учасниками груп)

Кожній групі видаються індивідуальні картки із завданнями, в яких діти і працюють. (див. додатки)

Звіт учнів про способи і результати виконаної роботи.

Опитування:

- * зачитуються варіанти відповідей на запитання;
- * озвучуються варіанти запитань, що хвилюють учнів;
- * прочитуються відповіді на запитання, які вирішувалися у групі колективно на основі знань з інших предметів;

* наголошується на обізнаності та глибині пізнавально-пошукового спрямування у розвитку школярів. (*Найповніші відповіді учнів вербально оцінюються*).

VII. Підсумок уроку

Учитель: Підсумок уроку ми проведемо у вигляді гри. Якщо ви згодні з моєю думкою, то плескайте в долоні, а ні – «мовчите». Будьте уважні і компетентні, дослуховуйте твердження до кінця.

- Речення за метою висловлювання: розповідні, питальні, міркувальні. (-)
- За емоційністю: окличні і питальні. (-)
- Тексти поділяються на: текст-опис, розповідь і міркування. (+)
- В кінці розповідного речення завжди ставиться крапка.(-)
- В кінці питального речення завжди ставиться знак питання. (+)
- Речення можуть бути ускладнені звертанням. (+)
- За змістом розповідного речення можна скласти питальне або спонукальне речення.(+)

- Дякую всім за роботу. Маю надію, що всі учні після цього уроку стали ще розумнішими, ...,! Допоможіть мені зрозуміти, якими Ви стаєте, попрацювавши на уроці. (*Відповіді школярів*)
- Домашня вправа на с... із підручника дасть Вам можливість застосувати навички з уроку при виконанні (*за змістом розповідного речення побудувати різні питальні і записати в зошит*).

Додатки

Вірш “Тиша”

*Небо сивий плащ напнуло,
Рукавом прикрило сонце
І краплинкою сплакнуло
На розхристаній долоньці.
Ніч сипнула жменю страху
На дахів високі плечі.
Синій вечір добрим птахом
Моститься в гнізді лелечім.
На пеньку роса обсохла.
Задрімав Рябко на танку.
Тільки б вітер не сполохнув
Тишу ночі до світанку!*

Любов Мілевич

Запитання для “Дослідників”

1. *Дай відповідь на запитання:*

*Для чого людство експериментує і проводить дослід, що це дає?
Люди експериментують і досліджують, тому що*

2. Запиши 2 запитання з будь-якої теми, які цікавлять тебе.

3. Пригадай і допиши:

1) Термометр –
це _____.

2) Де можна побачити
повітря? _____.

3) Чому Сонце необхідне для Землі? Тому що
_____.

4) Чого на Землі більше: води чи
суші? _____.

5) В яких станах перебувають тіла
природи _____.

Запитання для “Мандрівників”

1. Дай відповідь на запитання:

Чому людей тягне мандрувати?

Тому _____

що _____

2. Запиши 2 запитання з будь-якої теми, які цікавлять тебе.

3. Пригадай і допиши твердження:

1) Пергамент – особливий матеріал, на якому колись
_____ , його робили

із _____ .

2) Папір винайшов ремісник на ім'я

_____ із _____ .

3) Друкарський верстат

винайшов _____

4) Хто заснував першу бібліотеку в Київській Русі? _____

5) Який князь відкривав школи і майстерні, де переписували книги?

Запитання для “Чомучок”

1. Дай відповідь на запитання:

Чому маленьких діток часом називають “чомучками”? Їх так називають, _____ тому _____ що _____

2. Запиши 2 запитання з будь-якої теми, які цікавлять тебе.

2. Поміркуй і напиши, що це означає:

1) Язик за зубами – це _____ .

2) Накиваю п'ятами – це _____ .

3) Сушу голову - _____ .

це _____ .

4) Зарубаю на носі – це _____ .

5) Печу раків - _____ .

це _____ .

Запитання для “Питайликів”

1. Дай відповідь на запитання:

Люди яких професій найчастіше ставлять запитання іншим?

Я думаю, що люди, котрі працюють

2. Напиши 2 питання, які цікавлять тебе (на будь-яку тему)

3. Поміркуй, доповни прислів'я:

1) Літо дає коріння, а осінь _____ .

2) Глибше _____ - більше хліба
мати _____ .

3) Загляне сонце і в наше _____ .

4) Під лежачий камінь вода не _____ .

5) _____ багата снігами, а осінь снопами.